

УДК 78.071.1(477)

НАДІЯ ЯКОВЧУК

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ДАВИДОВИЧА ФАСТОВСЬКОГО

Розглянуто життєвий і творчий шлях музиканта, професора Я. Д. Фастовського, подано маловідомі факти його біографії, яка була тісно пов'язана з історією кафедри камерного ансамблю НМАУ імені П. І. Чайковського.

Ключові слова: професор Фастовський, кафедра камерного ансамблю, Київська консерваторія, НМАУ ім. П. І. Чайковського.

Надежда Яковчук. Жизнь и деятельность Якова Давидовича Фастовского. Рассмотрен жизненный и творческий путь музыканта, профессора Я. Д. Фастовского, представлены малоизвестные факты его биографии, тесно связанной с историей кафедры камерного ансамбля НМАУ имени П. И. Чайковского.

Ключевые слова: профессор Фастовский, кафедра камерного ансамбля, Киевская консерватория, НМАУ им. П. И. Чайковского.

Nadiya Jacobchuk. Yakiv Fastovsky: his life and work. This article describes the life and educational work of a distinguished musician, professor Y. Fastovsky. The unknown facts from his biography are given, which are closely connected to the history of a chamber music chair of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky.

Keywords: professor Fastovsky, chamber music chair, Kyiv conservatory, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music.

Ім'я піаніста-ансамбліста Якова Давидовича Фастовського невіддільно пов'язане з історією Київської консерваторії, зокрема кафедри камерного ансамблю. У січні 1916 року він вступив на фортепіанний факультет, невдовзі після його закінчення почав викладати у Музичному технікумі (на той час вищий навчальний заклад – консерваторія), де з невеликими перервами пропрацював до липня 1975 року. Великий період у 57 років цей чесний, принциповий музикант, піаніст, ансамбліст, педагог присвятив справі виховання молодих музикантів.

© Яковчук Н. Д.

Народився Я. Д. Фастовський 6 грудня 1901 року в сім'ї службовців у старовинному містечку Малин на Житомирщині, історія якого нараховує більше 1100 років. На початку ХІХ століття місто отримало Магдебурзьке право, почала бурхливо розвиватися промисловість; 1866 року Малин став волосним центром. Славу місту принесло ім'я веселитньо відомого мандрівника й ученого Миколи Миколайовича Миклухо-Маклая, його мати Катерина Семенівна придбала у Малині садибу. На гостину до матері М. Миклухо-Маклай прийжджав двічі – у 1886 та 1887 роках, до нього приїздили і гостювали друзі-вчені, журналісти.

Національний склад населення містечка відзначався строкатістю. Поряд з українцями жили поляки, євреї, німці та чехи. Впливовими були німецька та чеська колонії. Наприкінці ХІХ століття в місті було дві меблеві майстерні, чотири кузні, цегельний та пивоварний завод (саме тут працював батько майбутнього піаніста). Подальшому розвитку міста сприяло прокладення залізниці Київ – Ковель 1902 року.

Дитячі роки музиканта були сповнені музикою того середовища, де він жив. Українські пісні, і серед них, звичайно, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» або «Ой, на горі, та жінці жнуть». Запальні чеські мелодії, їхні танці – живі, ритмічні, серед них «скочна» – танок із підскоками, «дурак» – танок з підтопами, а ще й до того полька – весела та й швидка. Недарма каже прислів'я: «Кожен чех – музикант». Чудові пісні, що їх співали німецькі поселенці, народно-танцювальні групи клейзмерів – акторів, які були популярні в середовищі малих містечок. «Нечисленні (5–6 виконавців) і тому надзвичайно мобільні, вони стихійно виникали перед кожною значною подією громади. У них відчувалася яскрава майстерність акторів-імпровізаторів і блискуче інструментальне виконання. У своєму репертуарі клейзмери поєднували єврейські пісні з мелодіями із скарбниць українського, чеського, німецького фольклору. Інструментальний склад клейзмерівських капел включав “що є під рукою” – струнну групу (скрипка), духову (кларнет або труба, корнет) та ударні інструменти, часом із цимбалами»¹.

¹ Волошина Т. К. Музыкальное пространство еврейских местечек восточноевропейского региона (ХІХ – начало ХХ столетия) : дис. ... канд. искусств. : спец. 17.00.03 Музыкальное искусство / Волошина Татьяна Карловна ; Нац. муз. акад. Украины им. П. И. Чайковского. – К., 2010. – С. 67.

У маленьких містах (Малин належав до них) гра цих музикантів супроводжувала всі події життя – від народження і до самого кінця. Саме так створювався доволі складний поліетнічний музичний простір невеликих поселень, містечок України в кінці XIX – на початку XX століття.

Імена перших професійних вчителів музики Я. Д. Фастовського, на жаль, нам не відомі. Але з впевненістю стверджуємо, що юнак у п'ятнадцятирічному віці був достатньо підготовлений до вступу у Київську консерваторію на фортепіанний факультет. Йому пощастило одразу – молодого Фастовського зарахували до класу видатного піаніста і педагога Сергія Володимировича Тарновського.

Фортепіанний факультет у ті роки за його блискучим педагогічним складом можна сміливо назвати золотим. Тут працювали відомі піаністи-педагоги, музичні старожили Києва – В. В. Пухальський, М. П. Домбровський, К. М. Михайлов. У зв'язку з відкриттям Консерваторії приїхали чудові піаністи-виконавці С. В. Тарновський, Г. М. Беклемішев, Ю. Турчинський; пізніше – знамениті Ф. М. Блуменфельд, Г. Г. Нейгауз.

Навчальні програми вражали: для студентів-піаністів обов'язковою була гра на органі, гра на ударних інструментах. До звичних у наш час дисциплін – спеціальне фортепіано, гармонія, концертмейстерство, ансамбль – додалися історія віртуозності і технічних прийомів; змінні семінари з вивчення стилів різних епох і композиторів. Молодий піаніст мав змогу прослухати курси з історії драми, психології творчості, виконавства і сприйняття, фізіології, анатомії. До навчальних планів входили методика виконання, практичний семінар з теорії техніки, загальна музична естетика, практикум сценічного мистецтва, історія художньої літератури зі спеціальності, практичний семінар по теоретичному аналізу літератури.

Крім навчальних програм студентів цікавили глибокі зрушення в громадсько-політичному житті країни. «Сильно розвинене суспільне життя Києва вплинуло на склад учнів, серед яких було більше ніж в інших (Московській, Петербурзькій) консерваторіях енергійних та свідомих. І коли 1917 року спалахнула революція, учні Київської консерваторії першими в

уїй Росії організували свою студентську раду, яка (на відміну від інших студентських рад) поряд із питаннями економічними висунула також питання академічні. За ініціативою студентської ради Київської консерваторії був скликаний в Києві Перший Всеросійський з'їзд консерваторських студентських рад»¹.

Студент Фастовський був у вирії цих знаменних подій. З 1919 року і до самого закінчення Консерваторії він був активним членом студентської ради (1919–1921 роки), студентського комітету (1920–1922 роки), місцевого комітету (1920–1923 роки).

Головним залишалося навчання. «Відомості з академічної успішності у Київській консерваторії за 1920 рік» подають нам таку інформацію:

«Технічний перехідний екзамен на вищий курс по класу фортепіано у професора С.В.Тарновського:

Ейнгорен Ф. – 5;

Фастовський Я. – 5 (одностайно);

Владимірський Б. – 5»².

Справа в тім, що кожен член екзаменаційної комісії виставляв свою оцінку, потім виводився середній бал і на його основі виставлявся остаточний бал. У той далекий від нашого часу день членами екзаменаційної комісії були: С. В. Тарновський, В. В. Пухальський, Г. Г. Нейгауз, К. М. Михайлов (голова).

Студент Я. Фастовський виконав Концерт *фа мінор* А. Аренського (друга і третя частини). Усі члени комісії одностайно поставили п'ятірку. Водночас про виконання студентом Б. Владимирським (перша частина того ж концерту) думки членів комісії розійшлися, хоча завершальний вердикт був позитивним.

Яків Фастовський отримав надійний фундамент своєї майбутньої професійної майстерності під керівництвом професора С. В. Тарновського, який, крім класу спеціального

¹ Шамаєва К. І. Київська консерваторія 1922 року / К. І. Шамаєва // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 67 : Музична культура України 20–30-х років ХХ століття: тенденції і напрямки. – К., 2008. – С. 97.

² Ведомости академической успеваемости в Киевской консерватории за 1920 год. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 1.

фортепіано, викладав також «Практикум ансамблю: фортепіано, струнні» та «Практикум фортепіанного ансамблю. Великий практикум фортепіанної гри».

Повний консерваторський курс Я. Д. Фастовський закінчив 1923 року за кваліфікацією «піаніст, педагог-виконавець».

Трудове життя Якова Давидовича почалося ще у студентські роки, він працював концертмейстером оперного класу Київської консерваторії і водночас керівником та викладачем фортепіанної студії при Київському військово-гарнізонному шпиталі. А по закінченні курсу навчання був запрошений викладачем спеціального фортепіано у музичний технікум імені О. М. Скрибіна у місті Гомель – центрі Гомельської губернії, створеної 1919 року у складі Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР).

Велике промислове місто з населенням більше ніж 100 тисяч осіб мало свої судноремонтні майстерні, фабрику «Полесдрук», міську електростанцію, хлібокомбінат. Національний склад населення був різноманітним: українці, білоруси, росіяни, євреї (за переписом 1897 року останні склали 55% від усього населення). У 1920-х роках у Гомелі жив і працював видатний психолог Лев Семенович Виготський.

Молодий викладач Я. Д. Фастовський поринув у роботу з усім запалом своєї душі. За активну педагогічну та громадську діяльність його двічі за короткий період нагороджували грамотами та цінними подарунками.

У Гомелі Яків Давидович одружився, тут народився син. А в думках і спогадах залишався Київ.

У 1927 році піаніст з сім'єю повертається у місто своїх мрій і одразу потрапляє у вихор напруженого музичного життя: щойно з величезним успіхом пройшли авторські концерти відомих композиторів-піаністів С. С. Прокоф'єва та М. К. Метнера, музичною подією були гастролі Егона Петрі, який виступав з концертами у Києві протягом кількох років. Запам'яталися концерти іспанського піаніста Хосе Ітурбі, молодого 25-річного італійця Карло Цеккі. Професор Московської консерваторії О. Б. Гольденвейзер виступив із виконанням творів Ф. Шопена і Р. Шумана; того ж року відбувся концерт чудового піаніста,

теж професора Московської консерваторії К. М. Ігумнова, він присвятив свою програму творчості Ф. Шопена.

1927 рік був роком Бетховенського ювілею. Г. Г. Нейгауз, який жив і працював у Москві, відкрив у Києві ювілейні торжества, виконавши велику програму з творів великого композитора (33 варіації, Сонати №17, 21, 29). З унікальними бетховенськими монографічними концертами-демонстраціями виступав професор Київської консерваторії Г. М. Беклемішев.

А скільки концертів камерно-вокальної музики відбулося в цей час! Дуже хочеться згадати про значну особу у концертному житті Києва 1920–1930 років, оперного співака, людину широкої ерудиції, знавця літератури та поезії М. М. Філімонова. Співак високої музичної культури, чуйний виконавець значного камерного репертуару, постійно виступав з сольними концертами, у яких у хронологічному порядку виконувалася камерно-вокальна музика різних країн та епох.

Багато концертних виступів дали молоді вокалісти; дуже швидко стали відомими співаки І. Козловський, З. Гайдай, П. Норцов, Н. Захарченко, О. Гродзинський, Н. Шпіллер.

Гастролі уславленого російського композитора О. К. Глазунова влітку 1927 року перетворилися на справжній триумф. Він диригував трьома авторськими концертами (один із них відбувся в оперному театрі). Були виконані Четверта і П'ята симфонії, поема «Пам'яті Гоголя», «Урочиста увертюра», фрагменти з балету «Раймонда», Концертний вальс, фортепіанний та скрипковий концерти.

Для Києва тих часів характерним було велике пожвавлення симфонічного виконавства у літній період, коли протягом трьох місяців регулярно організувалося по 5–6 концертів на тиждень у Пролетарському саду просто неба. Ці концерти відвідували широкі верстви населення, і число слухачів невпинно зростало. Так, 1927 року було розповсюджено 90 тисяч абонементів, а загальна кількість слухачів концертів у Пролетарському саду зростає до 166 тисяч. «До Пролетарського саду йшли люди, які прагнули музики, усотували її, насичувалися музичною культурою і, певне, багато хто з слухачів вперше чув

справжню музику»¹. Окрасою літнього симфонічного сезону 1927 року стала участь диригента В. В. Бердяєва. У концертах під його орудою звучала музика М. Лисенка (увертюра до «Наталки-Полтавки», «Урочистий Марш»), В. Пухальського («Українська фантазія»), М. Вериківського («Веснянки»), виконувалися твори західноєвропейських композиторів – Л. ван Бетховена, С. Франка, Р. Штрауса. Найбільше місце в його програмах займала музика російських композиторів – М. Глінки, П. Чайковського, М. Римського-Корсакова.

У 1927 році у Київському оперному театрі постановку опери М. Лисенка «Тарас Бульба» здійснив диригент О. І. Орлов. У цей час молодий викладач Я. Д. Фастовський працював у Другій Державній Музичній Профшколі на посаді викладача класів спеціального фортепіано та акомпанементу, а згодом перейшов до новоствореного навчального закладу (Музичного технікуму). За успішну педагогічну та громадську роботу 1929 року Якова Давидовича було нагороджено цінним подарунком – радіоустановкою.

Поступово долалися сходинки професійної майстерності, стрімким був кар'єрний ріст – викладач (1930), доцент (1939). За успішну педагогічну діяльність молодого викладача двічі нагороджували цінними подарунками.

Я. Д. Фастовський завжди приділяв велику увагу власній піаністичній формі, займався сам і постійно виступав як концертмейстер, соліст, ансамбліст Київської Республіканської Філармонії. Водночас Яків Давидович викладав спеціальне фортепіано та акомпанемент у Музичній школі-десятирічці. До війни і Консерваторія, і школа-десятирічка знаходилися поруч, у центрі Києва у Музичному провулку. Тому для педагогів було цілком природно і зручно викладати в обох установах.

Про заняття в класі камерного ансамблю Я. Д. Фастовського згадує доцент кафедри концертмейстерства Інна Іванівна Снегірєва: «Насамперед треба сказати, що своїх учнів (сту-

¹ Пролетарська правда. – 1927. – 9 листопада. Цит за: Шамаєва К. И. Концертная жизнь Киева 1919–1932 годов / К. И. Шамаева // Из прошлого советской музыкальной культуры. – Вып. 3. – М. : Сов. композитор, 1982. – С. 122.

дентів) він любив, як власних дітей. Відносився до нас дуже тепло. Він довіряв студентам, вірив у них, знав, що студент донесе до сцени все, що було зроблено в класі. Ніколи не сумнівався: вийде – не вийде. А вірив в успіх. У класі на занятті сидів поруч, співав; показував рідко, але завжди було зрозуміло – як треба грати. Добре відчував студента і працював прискіпливо, з повною самовіддачею. Звичайно, студенти все це бачили і дуже його любили. Яків Давидович знав, у кого займаються його студенти по спеціальності, цікавився їхніми програмами. Твори, що вивчалися в класі камерного ансамблю завжди узгоджувалися з програмами по спеціальності. У його класі працювали прекрасні ілюстратори: Поліна Григорівна Любашевська (скрипка), Володимир Іванович Пантелєєв (віолончель). Всі студенти Я. Д. Фастовського грали якомога більше сонат Бетховена – це давало прекрасну школу, ставало фундаментом майстерності. Багато вивчалось творів композиторів-романтиків, він дуже любив Метнера. Віддавав перевагу точній грі, “інтелегентній”. Намагався завжди підкреслити значення пауз. А ще – точність кульмінаційних моментів. Студенти його класу збиралися часто (не тільки за розкладом), відчували ансамбль, музично швидко зростали. Яків Давидович не боявся давати великі за об’ємом твори, наприклад Тріо Шуберта. Він казав: “Нам потрібне звучання цієї музики”» – шанобливо згадує Інна Іванівна Снегірєва слова свого вчителя¹.

Народний артист СРСР, Лауреат Сталінської премії, доктор мистецтвознавства, професор О. Б. Гольденвейзер охарактеризував педагогічну роботу Я. Д. Фастовського: «У довоєнні роки (до травня 1941 року) я протягом кількох років постійно приїжджав до Києва і неодноразово слухав студентів тов. Фастовського, гра яких незмінно справляла на мене гарне враження»².

Війна зруйнувала все. Пішов на фронт єдиний син. Консерваторія була евакуйована до міста Свердловськ (тепер Єка-

¹ За матеріалами усного інтерв’ю І. І. Снегірєвої авторові статті.

² Особова справа Я. Д. Фастовського. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 203. – Арк. 7.

теринбург). Евакуйовані викладачі-музиканти жили надзвичайно важко. Усі, хто не був на фронті, мусили працювати в сільському господарстві і водночас продовжувати свою професійну діяльність. Молода піаністка Юлія Будницька, евакуйована з сім'єю, писала:

«Працюю з вересня 1941 року в колгоспі імені 1 травня станиці Гмелінка Сталінградської області спочатку на загальних польових роботах. Потім навчалася на чотиримісячних курсах трактористів, закінчила їх на “відмінно” і з березня 1942 року працювала трактористкою. У лютому 1943 року мене відібрала Київська консерваторія до міста Свердловськ. У зв'язку з тривалою перервою у музичних заняттях мені дозволили продовжити навчання в аспірантурі по класу професора А. М. Луфера на один рік. За три місяці я відновила гру на фортепіано і 2 червня 1943 року зіграла концерт:

Ц. Франк	Прелюдія, хорал і fuga
Ф. Шопен	Ноктюрн мі-мажор
Ф. Шопен	Соната сі-мінор
Ф. Ліст	Лорелея
	Трансцендентальний етюд фа-мінор
	Сонет Петрарки №23 ля-бемоль мажор
	Мефісто-вальс» ¹ .

Я. Д. Фастовський опинився в евакуації в місті Ульяновську, а згодом, на запрошення Комітету мистецтв Узбецької РСР, виїхав на роботу концертмейстера і хормейстера до Музично-драматичного театру імені К. С. Станіславського у місто Нукус (Каракалпацька АРСР). Пройшло більше двох з половиною років гіркого воєнного життя. За велику активну роботу в театрі та розвиток мистецтва Каракалпацької АРСР Я. Д. Фастовського було нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Каракалпацької АРСР.

У 1943 році за Наказом Комітету у справах мистецтв СРСР Яків Давидович Фастовський переїхав до Свердловська

¹ Особова справа Ю. Л. Будницької. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 7.

на викладацьку роботу у Київській консерваторії. Наприкінці війни він отримав трагічну звістку про загибель сина.

Після повернення до рідного міста Київської консерваторії доцент Я. Д. Фастовський продовжив роботу на кафедрі спеціального фортепіано та на кафедрі камерного ансамблю та концертмейстерства.

Повоєнний період був надзвичайно складним в організаційному плані. Для реевакуюваних навчальних закладів не вистачало приміщень. Адже тих чудових будівель Консерваторії та Музичної школи-десятирічки вже не було. Зник і сам Музичний провулок – усе було вщент зруйновано в перші дні війни. Повністю згоріла бібліотека Консерваторії, дивом вдалося врятувати каталог. По цьому каталогу згодом була поновлена і вся бібліотека. У таких умовах прийняли екстремальне рішення: три навчальних заклади (Консерваторія, Музичне училище та Музична школа-десятирічка) тимчасово будуть знаходитися в одному (!) будинку – по вул. Воровського. Трохи згодом Консерваторія «переїхала» на Львівську площу (у приміщення нинішнього Театрального Інституту імені І. К. Карпенка-Карого), а пізніше-до свого постійного місця по вул. Архітектора Городецького. Школа-десятирічка «успадкувала» колишнє місце Консерваторії на Львівській площі на довгі роки (до 1967 року, поки не збудували нове приміщення на Сирці). А музичне училище тривалий час залишалося на вул. Воровського, згодом знайшлося більш придатне приміщення біля Ботанічного саду.

У 1946 році Я. Д. Фастовського було нагороджено медаллю «За самовіддану працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років».

Незважаючи на складні умови життя і роботи, Яків Давидович всі сили віддавав улюбленій справі. І, крім педагогічної діяльності, доцент Фастовський постійно виступав у камерних концертах. Склався високопрофесійний фортепіанний ансамбль: професор І. І. Тамаров та доцент Я. Д. Фастовський. З концертного репертуару блискучого дуету слухачам особливо запам'яталися твори А. Аренського (Сюїти для двох фортепіано), С. Рахманінова («Симфонічні танці» в обробці автора), М. Глінки («Блискучий дивертисмент» на теми з

опери В. Белліні «Сомнамбула»). Обидва виконавці працювали на кафедрі камерного ансамблю та концертмейстерства. Їх виконання завжди вражало ясністю форм, музичною змістовністю, почуттям ансамблю. Було зіграно чимало концертів у Консерваторії, Будинку вчених, філармонії.

Видатний піаніст-педагог, заслужений діяч мистецтв, доктор мистецтвознавства, професор Г. Г. Нейгауз 1952 року дав характеристику Я. Д. Фастовському: «Піаніста і педагога Я. Д. Фастовського я знаю протягом багатьох років, з тої пори, коли він був студентом Київської консерваторії по класу професора С. В. Тарновського. Він пройшов прекрасну школу, яка потім дала ся взнаки в його педагогічній роботі. У нього є ціла низка випусків; студенти, що закінчили консерваторію під його керівництвом, тепер успішно працюють як виконавці та педагоги. Доцент Я. Д. Фастовський є також виконавцем, який постійно виступає та поповнює свій репертуар. На підставі всього цього я можу рекомендувати тов. Я. Д. Фастовського як доброго, тямущого і діяльного музиканта»¹.

Велику роботу здійснив Яків Давидович як редактор педагогічних збірок для музичних шкіл-семирічок (1946–1947), зробив редакцію педагогічного та художнього репертуару для консерваторій, музичних училищ та шкіл-десятирічок (1947–1948). Він підготував доповідь «Виконавський аналіз та анотація творів радянських авторів (Ан. Александров, М. Раков)» (1946–1947), упорядкував та відредагував педагогічні збірки з творів українських радянських авторів (1950–1951), написав роботу «Відбір, виконання та аналіз творів російських класиків, які рідко використовуються у педагогічній роботі – Ц. Кюї, А. Лядов, М. Балакірєв» (1948–1949)².

З невеличкої довідки, яку видав директор музичної школи-семирічки № 4 І. Дворниченко, дізнаємось про безкоштовні консультації з учнями фортепіанного відділу, які провадив Яків Давидович 1950/1951 навчального року. Оскільки кон-

¹ Особова справа Я. Д. Фастовського. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 203. – Арк. 8.

² Там само, арк. 10.

сультатції тривали і наступного 1951/1952 навчального року, директор просив залишити доцента Фастовського консультантом у цій школі. Документ свідчить, що Яків Давидович працював у всіх ланках музичної педагогічної системи – від школи-семирічки до консерваторії¹.

У 1962 році студенти класу камерного ансамблю доцента Я. Фастовського виконали всі сонати Л. ван Бетховена для скрипки та фортепіано. Ці два концерти пройшли з великим успіхом, мали відгук у пресі. Запам'ятався концерт студентів Якова Давидовича з нагоди 90-річчя від дня народження С. Рахманінова, на якому прозвучали камерні твори композитора. Проводилися вечори концертних прем'єр – студенти грали Фортепіанний квартет М. Тіца, сонати Л. Гурова, Р. Буніна, О. Ейгеса, К. Шимановського, І. Стравінського, Д. Енеску, О. Райчева.

У Малому залі Консерваторії з сонатними вечорами виступали студентські ансамблі: Л. Цвірко – Ю. Холодов, В. Шульгіна – Г. Гусева. За активної участі студентів Т. Карасьової – Т. Яковенко, С. Скринченка – Р. Кофмана, Л. Виноградової – Т. Андрущук, Н. Юрганової відбулося багато концертів у філармонії, будинках культури.

Особливу увагу приділяв Яків Давидович молодим педагогам кафедри. Виконувач обов'язків професора Т. О. Арсенічева згадує про тепле ставлення до неї, зовсім молоденької викладачки, про допомогу порадами і методичною літературою.

У 1966 році Я. Д. Фастовського був обраний на посаду професора кафедри камерного ансамблю².

Піаніст часто виступав з програмами з творів, що звучать досить рідко, як-то Тріо С. Василенка, Соната для віолончелі та фортепіано Б. Майзеля. На інших концертах він виконував скрипкові сонати і тріо Моцарта, Бетховена, Д. Тартіні, Е. Гріга, М. Глінки, О. Гедіке, Л. Ніколаєва.

¹ Особова справа Я. Д. Фастовського. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 203. – Арк. 9.

² Наказ № 110 від 1 березня 1966 року // Там само, арк. 24.

Серед виконавських партнерів Якова Давидовича були провідні українські музиканти – В. Червов, О. Старосельський. Деякі з їхніх концертів повторювалися у музичному лекторії Київської Філармонії. Крім творів західноєвропейських і російських композиторів, до концертних програм завжди входили твори радянських авторів. Яків Давидович узяв участь у багатьох концертах, присвячених 50-річчю Консерваторії 1963 року. До цієї дати він підготував доповідь «Значення камерної музики у розвитку та формуванні музиканта-виконавця».

Професор Фастовський організував студентський гурток камерної музики та керував ним. Гурток швидко перетворився на центр наукової діяльності студентів. Відбувалися регулярні засідання, на яких було прочитано багато змістовних і цікавих за тематикою доповідей, рефератів, повідомлень, анотацій, зроблено чимало виконавських аналізів, прослухано концертні виступи студентів-гуртківців. На відкритих ювілейних сесіях гуртка студенти зверталися до камерних творів В. Косенка, С. Прокоф'єва, Р. Шумана, К. Сен-Санса, К. Шимановського, І. Стравінського, С. Франка. Гуртовці брали участь у конкурсах виконавців камерних творів І. С. Баха та С. Прокоф'єва. Студенти А. Вітовський – В. Непопалов та С. Бабицька – В. Лундін отримали премії за найкраще виконання музики І. С. Баха та С. Прокоф'єва. На засіданнях гуртка студенти знайомилися з виконанням творів камерної музики видатними майстрами, робили детальний аналіз почутого, йшов невимушений обмін думками. Яків Давидович умів створювати таку атмосферу, таку ауру цих зібрань, що було всім надзвичайно легко і цікаво: і тим, хто виступає, і тим, хто слухає.

Виконувач обов'язків професора кафедри камерного ансамблю Ірина Борисівна Боровик розповідає: «Яків Давидович був моїм кумиром ще з часів навчання у Музичній школі-десятирічці. Він входив до класу завжди з посмішкою. Турботливо розпитував про мої шкільні успіхи. Коли в мене траплялися якісь труднощі, завжди допомагав, адже часи були повоєнні, скрутні. У деяких з нас не було елементарних речей, бувало, що на заняття приходили голодними. Він завжди нас підтримував. На уроках багато грав зі мною в

чотири руки. Бувало, раптом запитає: “Знаєш, є можливість зіграти в філармонії. Що ти хочеш зіграти?”. Учні школи-десятирічки двічі на рік виступали у Колонному залі і Яків Давидович пам’ятав всі наші успішні виступи. Часом на уроці щось не звучить, ну зовсім не виходить, і настрої ніякий. Вчитель посміхнеться і каже: “А пам’ятаєш, як здорово ти грала Сонату Мясковського?”. Він нас любив. Доброта його, ставлення до учнів, до студентів, допомога у тяжку хвилину – це все залишилося зі мною назавжди»¹.

У 1960-ті роки професор Я. Д. Фастовський багато виступав з Л. Цвірко, випускницею свого класу. Для молодшої піаністки це стало значним етапом творчого росту, як і навчання в асистентурі-стажуванні Московської консерваторії. Вона вдосконалювалася у видатних майстрів - професора Р. Давидяна (перша скрипка квартету імені Комітаса), професора О. Зибцева (концертмейстера Д. Ойстраха) та, особливо, у Д. Ойстраха, який під час занять з аспірантами нерідко музикував з Людмилою Цвірко, ученицею Фастовського. По закінченні аспірантури Людмила Євгенівна, з 1966 року старший викладач кафедри камерного ансамблю Київської консерваторії, продовжила педагогічну та виконавську діяльність.

Учні, студенти професора Я. Фастовського своїми успіхами підтверджували життєву силу його педагогічних принципів: дбайливе ставлення до індивідуальності учня, прагнення виховати творчу особистість, увага до кожної деталі музичного тексту, увага до піаністичних засобів досягнення художньої мети, розуміння особливостей історичних та індивідуальних стилів.

Фортепіанний дует Я. Д. Фастовський – Л. Є. Цвірко став дуже відомим. Одна з їх концертних програм була присвячена музиці С. Рахманінова і виконана у Великому залі Львівської державної консерваторії імені М. В. Лисенка. Ось перед нами лист-відгук про цей концерт, написаний тодішнім ректором З. Дашаком:

«4 червня 1968 року у Великому залі Львівської Державної консерваторії імені М. В. Лисенка відбувся концерт фор-

¹ За матеріалами усного інтерв’ю І. Б. Боровик авторові статті.

тепіанних дуетів у виконанні професора Я. Д. Фастовського та старшого викладача Л. Є. Цвірко.

Програма концерту була присвячена 95-річчю від дня народження великого російського композитора С. В. Рахманінова. Були виконані “Симфонічні танці” та дві “Сюїти” для двох фортепіано С. В. Рахманінова. Виконавці показали високу музичну культуру, прекрасне відчуття стилю і колориту цієї музики, її одухотворену пісенність, щирість і тепло.

Чудове володіння всіма різноманітними піаністичними засобами, технічна завершеність виконання та відмінний ансамбль сприяли найповнішому розкриттю художніх образів творів, які були виконані. Цей концерт викликав велику зацікавленість львівських музикантів і був дуже гарно сприйнятий слухачами»¹.

Наступні роки принесли довгоочікувану звістку: віднайшлося місце поховання сина Якова Давидовича. Так сталося, що в похоронці, отриманій в останні місяці війни, не було вказано, де загинув молодий Фастовський. Протягом десятиліть Яків Давидович з дружиною відправляли запити до різних військових інстанцій про місце загибелі сина.

Нарешті прийшла відповідь.

І старенькі батьки (на той час їм було вже за 70) змогли поїхати на могилу сина до Польщі. Їх супроводжувала і допомагала протягом усієї поїздки Тетяна Василівна Золозова, викладач кафедри камерного ансамблю.

Подальше життя Якова Давидовича склалося трагічно: померла дружина. Він лишився самотнім. 23 червня 1975 року він написав заяву про перехід на погодинну оплату праці. Але за незрозумілих обставин (здоров'я його було непоганим) він був повністю звільнений з роботи² (Наказ №105-к від 25 червня 1975 року) «за власним бажанням».

Пенсії на життя не вистачало. Помер Яків Давидович у бідності на самоті.

¹ Особова справа Я. Д. Фастовського. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 203. – Арк. 25.

² Наказ №105-к від 25 червня 1975 року // Особова справа Я. Д. Фастовського. – Там само.

ВІТАЛІЙ ГОДЗЯЦЬКИЙ

СПОГАДИ

ПРО ЯКОВА ДАВИДОВИЧА ФАСТОВСЬКОГО

Про Якова Давидовича Фастовського вперше я почув у далекому дитинстві, коли я ще й не думав про серйозне заняття музикою. Пам'ятаю, як пізніми вечорами у нашій крихітній комуналці лунали звуки піаніно – це моя мама розчувала «Патетичну» сонату Бетховена та вальси Шопена. Вона, на той час викладачка музики та співів, займалася у київській вечірній музичній школі на диригентсько-хоровому відділі і Яків Давидович був її педагогом з фортепіано. Саме він прищепив моїй матері велику любов до музики, яку вона передавала своїм дітям. Під керівництвом Якова Давидовича моя сестра Тамара Гладкова підготувалася до вступу у музичну школу-десятирічку ім. М. В. Лисенка, закінчила її та вступила до Київської консерваторії (тепер Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського), де упродовж п'яти років вона займалась у Я. Д. Фастовського у класі камерного ансамблю.

Нарешті прийшла й моя черга займатись у Якова Давидовича. До того часу мої музичні заняття проходили хаотично, лише з 17 років я почав регулярно займатись грою на фортепіано – спочатку з Романом Савичем Гіндіним, а потім з Я. Д. Фастовським. Одночасно я самотужки займався композицією. Першим, кому я ризикнув показати свої твори, був Яків Давидович. З великою увагою він прослухав мої «спроби пера» і віднісся до них дуже прихильно, тим більш, що він знайшов у них близькість до музики Рахманінова, який був його улюбленим композитором. Він відразу ж повів мене до композитора та піаніста М. Я. Гозенпуда, який був сусідом Якова Давидовича. Пізніше він порадив мені вступати до Київської консерваторії на теоретичний відділ, щоб одержати, за його висловом, «хлібну» спеціальність. Порада його стала мені у нагоді, тим більше, що вона співпадала з моїм покликанням. Отже, можна сказати, що завдяки Я. Фастовському

вирішилась моя майбутня доля і я вже близько п'ятдесяти років «заробляю на хліб», навчаючи юних музикантів.

Більше року я займався у Якова Давидовича. За цей час зіграв багато фортепіанних творів, підготувався й успішно склав іспити до консерваторії, зокрема і з фортепіано. Моїм педагогом та наставником був Борис Миколайович Лятошинський. Незважаючи на те, що композиція була в центрі моїх інтересів, любов до фортепіано, прищеплена мені Яковом Давидовичем, збереглася на все життя, і при будь-якій нагоді я виступав у ролі піаніста, граючи свої твори або класику.

Уроки Фастовського залишилися у пам'яті незабутніми. Пам'ятаю його обличчя, сповнене творчого горіння, його дзвінкий голос, що виражав щире захоплення музикою. Часто він супроводжував гру своїх учнів натхненними вигуками, а то і гучно підспівував мелодію виконуваного твору. Він ретельно підбирав навчальний репертуар, дбаючи насамперед про те, щоб твори, які учень розучує, подобались йому. При цьому він ніколи не забував про виховання технічної вправності гри. Не будучи педантом, він слідкував за правильною постановкою рук, зручною аплікатурою, грамотною педалізацією. А головне, він сам чудово, натхненно виконував твори, які пропонував для роботи. Окрім цього, він розповідав про життя композиторів, викликаючи живий інтерес до написаних ними творів. Маючи багату бібліотеку, він давав читати книжки з неї своїм учням. Кожна така книжка була для нього дорогоцінною. Коли я зацікавився книжкою про Скрябіна, яка стояла у нього на полиці, він пообіцяв мені її дати, але перед цим зняв її з полиці, щоб «звикнути до її відсутності».

Яків Давидович жив у комунальній квартирі на колишній вулиці Леніна (тепер вулиця Б. Хмельницького), у самому центрі Києва; пізніше він перебрався у район площі Перемоги. Його жінка – її звали Есфір Лазарівна – працювала бухгалтером. Це була дуже дружна сім'я. Їх поєднувала пам'ять про єдиного сина, який загинув на фронті під час Другої світової війни. На жаль, я не підтримував у подальшому житті тісних відносин з Яковом Давидовичем, хоча при епізодичних зустрічах я бачив у нього на обличчі теплу усмішку, при цьому він розпитував мене про мої справи, цікавився, як живе моя мати – його улюблена учениця. Одного разу наші шляхи пе-

ретнулися і ми зустрілися з ним на офіційному заході – відкритті пам'ятної дошки на будинку по вулиці Рейтарській, що була встановлена на честь зустрічі М. В. Лисенка з П. І. Чайковським. Яків Давидович, який завжди був схильний до веселого жарту, сказав мені: «Давай собі уявимо, що хтось колись напише у своїх мемуарах: “Такого-то дня, у такому-то році відбулася зустріч двох відомих музикантів – композитора Годзяцького з піаністом Фастовським”».

Яків Давидович постійно підтримував виконавську форму, виступаючи у концертах в дуєті зі своїм другом, професором Консерваторії І. І. Тамаровим. Студенти іронізували: «Сьогодні знову Фастовський з Тамаровим будуть грати “Угорські танці” Брамса!»

Час минав. До мене доходили глухі чутки про те, що померла Есфір Лазарівна і що Яків Давидович тяжко пережив цю втрату. Не маючи спільних з Фастовським знайомих, я не міг зв'язатися з ним, тим більше, що на той час він уже не працював у консерваторії. Вже пізніше я дізнався, що він захворів на розсіяний склероз, його забрали до психічної лікарні. Там, доведений до відчаю, він намагався накласти на себе руки. Помер він забутий усіма.

Причиною такого трагічного фіналу його життя є не тільки те, що у важкий час він опинився на самоті, без рідних та близьких людей, а те, що він був позбавлений можливості займатися своєю улюбленою справою. Можна припустити, що Я. Д. Фастовський став жертвою антисемітської політики радянського режиму. Такі відомі музиканти, професори віолончеліст Г. І. Пеккер, піаніст І. І. Тамаров, композитор і піаніст М. Я. Гозенпуд «згідно з рішенням Вченої ради консерваторії» були звільнені з консерваторії (про що мені розповідав Б. М. Лятошинський). Так чи інакше, моя совість постійно нагадує мені, що я не прийшов вчасно на допомогу до свого вчителя, коли він залишився на самоті.

Яків Давидович Фастовський був одним з унікальних представників тієї плеяди педагогів та просвітників, що самовіддано служили благородній справі духовного виховання молоді. Він був не тільки прекрасним музикантом. Я. Д. Фастовський володів мистецтвом запалювати душі людей і вселяти в них ставлення до музики як до священнодіяства.

Учні й викладачі школи-десятирічки. Випуск 1956 року¹.

Перший ряд (зліва направо): 1. Л. Рижа. 2. Л. Тверська.
3. А. Коноз. 4. І. Скоробогатова. 5. Л. Вогман. 6. Н. Делімарська.
7. І. Епштейн. 8. Ю. Онищенко. 9. Т. Гладкова.

Другий ряд (зліва направо): 1. Ф. М. Томасевич – російська література. 2. В. П. Хоменко – музична література. 3. В. І. Чижський – теорія музики. 4. Я. Г. Ткаченко – українська література. 5. П. І. Басенко – директор. 6. М. А. Котляр – історія. 7. Є. Д. Кузнецова – хімія. 8. Г. І. Пеккер – віолончель.

Третій ряд (зліва направо): 1. Є. М. Сливак – фортепіано. 2. О. Г. Манілов – скрипка. 3. А. О. Лисенко – фортепіано. 4. А. В. Січкоріз – українська мова. 5. М. К. Стояновська – фортепіано. 6. А. З. Писаревський – сольфеджіо. 7. Вчителька початкових класів. 8. А. С. Ліфшиць – фізика. 9. Я. Д. Фастовський – фортепіано.

Четвертий ряд (зліва направо): 1. В. М. Єфремович – географія. 2. Л. Ф. Копилець – англійська мова. 3. М. О. Васильєва – російська мова. 4. Є. І. Залеська – французька мова. 5. Є. П. Кривик – біологія. 6. О. Г. Варивода – історія. 7. Д. Р. Юделевич – фортепіано.

¹ Фото з особистого архіву люб'язно надав В. О. Годзяцький. Автор статті дякує за допомогу в ідентифікації зображених осіб Т. О. Бондаренко та Н. В. Лисенко.

Список використаних літератури і джерел

1. Академія музичної еліти України: Історія та сучасність: До 90-річчя Нац. Муз. Акад. України ім. П. І. Чайковського / авт.-упоряд.: А. П. Лашенко та ін. – К. : Муз. Україна, 2004. – 560 с.
2. Ведомости академической успеваемости в Киевской консерватории за 1920 год. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 1. – Спр. 5. – 1 арк.
3. Волошина Т. К. Музыкальное пространство еврейских местечек восточноевропейского региона (XIX – начало XX столетия) : дис. канд. искусствoved. : 17.00.03 Музыкальное искусство / Волошина Татьяна Карловна ; Нац. муз. акад. Украины им. П. И. Чайковского. – К., 2010. – 185 с.
4. Гомель // Українська Радянська Енциклопедія. – Вид. 2-е : у 13 т., 13 кн. – К. : УРЕ, 1979. – Т. 3 : Гердан – Електрографія. – С. 95.
5. Малин // Українська Радянська Енциклопедія. – Вид. 2-е : у 13 т., 13 кн. – Т. 6. : Куликів – Мікроклімат. – К. : УРЕ, 1981. – С. 329.
6. Миклухо-Маклай М. М. // Українська Радянська Енциклопедія. – Вид. 2-е : у 13 т., 13 кн. – Т. 6. : Куликів – Мікроклімат. – К. : УРЕ, 1981. – С. 492.
7. Малозьомова О. І. Л. Є. Цвірко – мистецькі горизонти / О. І. Малозьомова. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського ; КИТ, 2005. – 10 с.
8. Особова справа Ю. Л. Будницької. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 13.
9. Особова справа Я. Д. Фастовського. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 150. – 15 арк.; Спр. 203. – 27 арк.
10. Хурсина Ж. Выдающиеся педагоги-пианисты Киевской консерватории / Ж. Хурсина. – К. : Муз. Україна, 1990. – 132 с.
11. Шамаева К. І. Київська консерваторія 1922 року / К. І. Шамаева // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 67 : Музична культура України 20–30-х років XX століття: тенденції та напрями : зб. ст. – К., 2008. – С. 92–113.
12. Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919–1932 годов / К. И. Шамаева // Из прошлого советской музыкальной культуры. – Вып. 3. – М. : Сов. композитор, 1982. – С. 89–154.